

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS TARBIYASIGA TA'SIR ETUVCHI SALBIY XOLATLAR

Erkinova Dillola Raxmatillo qizi

Sirdaryo viloyati, Xovos tuman 7-maktab amaliyotchi psixologi

Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi,

Guliston Davlat Universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ma'naviy barkamol shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi salbiy xolatlarga oid masalalar ko'rilgan.

***Tayanch tushunchalar:** mehribonlik, mehr-oqibat, xarakter, temperament va xulq atvoridagi o'zgarishlar, emotsional irodaviy va yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, psixologik muhit.*

Ma'lumki, mehribonlik, mehr-oqibatning susayib borayotganligi jamiyatda eng avvalo bolalarga ta'sir qiladi. Ularning kechinmalari, muammolariga oilada ota-ona tomonidan, maktabda esa o'qituvchilar tomonidan kam e'tibor beriladi, aksariyat hollarda tarbiyasi og'ir bolalar va o'smirlardan maktablar "tezroq qutulish" choralari ko'riladi.

Dunyo bo'yicha sinflardan chiqib ketgan o'quvchilar so'rovnomasi shuni ko'rsatadiki, 43% maktabdan chiqib ketgan o'quvchilar o'qituvchilar bilan bo'lgan kelishmovchiliklarni sabab qilib ko'rsatishgan. Ayrim hollarda bolalar ta'lim maskanlarida o'z ishiga mas'uliyatsiz, shu o'ringa noloyiq bolalar hayotiga qiziqmaydigan rahbar xodimlar tayinlanganligi ham muammoni chuqurlashtiradi. Kattalarning yoshlarga bo'lgan vahshiy munosabati o'smirlarni tushkunlikka olib keladi, depressiyalar natijasida ular o'z joniga qasd qiladilar. JSST ma'lumotlariga

ko'ra, yoshlar orasida o'z joniga qasd qiluvchilar soni oxirgi 20 yilda ikki baravarga ko'paygan. Tadqiqotchilar 10% o'z joniga qasd qiluvchilar o'zini o'ldirish maqsadida, 90% esa o'ziga e'tiborni qaratish maqsadida qilinishini ma'lum qilishmoqda.

Ma'lum bo'lishicha, bolalar va o'smirlar suitsidining maqsadini aniqlash har doim muvaffaqiyatli kechavermas ekan. Bunga birinchidan ota-onalar va yaqin kishilarning "bo'lgan ish bo'ldi, baribir o'lganni tiriltirib bo'lmaydi" qabilida ish tutishlari natijasida to'la haqiqatni aytishdan bosh tortishlari sabab bo'lsa, ikkinchidan suitsidal urunish ba'zan intim munosabatlar tufayli sodir etilganligi uchun suitsidentlarning o'z xatti-harakatlari haqida suz yuritishdan bosh tortishi suitsidal urunishning haqiqiy sabab va motivlarini aniqlash jarayonini qiyinlashtiradi. Shuning uchun bolalar va o'smirlar suitsidining sabab va motivlarini aniqlash bir qator kompleks vazifalarni amalga oshirishni taqazo qiladi. Suitsident shaxsi xususiyatlari jumladan, xarakter, temperament va xulq atvoridagi o'zgarishlar, emotsional irodaviy va yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, hamda oilada va o'rtoqlari davrasida tutgan mavqei, psixologik muhit va shu kabilarni o'rganish shular jumlasidandir.

O'smirlar orasida o'z joniga qasd qilishning yana bir sababi shaxslararo munosabatlarning buzilishi bo'lganligi bois sinf jamoalarining shakllan-tirish, pedagoglar va o'quvchilar orasidagi muloqotni normallashtirish lozim bo'ladi. O'quvchilarning o'quv jarayonini optimallashtirishni, o'quvchilarni jamoat ishlariga jalb qilish, maktabda o'z-o'ziniboshqarishni tahlil qilish, madaniyat, sport, fan sohalarida o'quvchining faoliyatini shakllantirish choralari topish zarur. Shuningdek, o'quvchilar bilan muloqot hurmat va ishonch asosida qurilishi lozim. O'quvchilar orasida o'z joniga qasd qilishning oldini olish uchun o'qituvchi quyidagilarni bajarishi lozim:

- Bolalarda o'z kuchiga ishonchni kuchaytirish;
- Ularda ishonch va umidni singdirish;
- Ularning xulqini nazorat qilishi, o'quvchilar bilan munosabatni tahlil qilishi.

Bolalar va o'smirlar suitsidal xulq sabablari orasida shaxslararo nizolar jumladan, o'qituvchi o'quvchi hamda ota-ona va oilaning boshqa a'zolari o'rtasidagi nizolar

asosiy sabablardan biri sifatida namoyon bo'lib, bolalar va o'smirlar suitsidining eng katta qismi shu sabablar asosida sodir etilayotganligini ko'rsatadi. Bu sabablar asosida amalga oshirilgan suitsidlar ota-onalar va o'qituvchilarning bolalar va o'smirlar bilan muloqotga kirishishlarida yo'l qo'ygan qo'polliklari, ularning his-tuyg'ulari bilan hisoblashmaslik, adolatsizlik qilishlari tufayli sodir etilayotganligi kuzatildi. Suitsidal urinishning yosh davrlariga ko'ra ko'rsatgichi shaxslararo nizolar tufayli sodir etilgan suitsidal urinishlar yosh davrining ortib borishi bilan suitsidlar miqdorining ham ortib borganligini ko'rsatadi.

O'z joniga qasd qilish holatlarning yuqori darajasida psixologik maslahat va psixoterapiyatavsiya etiladi. Bunday davolashda mijozning so'zlarini tinglash va uning yolg'iz emasligi hissi va tushunishi asosiy natijalardan biridir. Bu borada viloyatdagi ta'lim muassasalarida bolani ma'naviy, ruhiy va jismoniy sog'lomlashtirishga qaratilgan mavjud shtat birliklari doirasida tibbiy-ruhiy markazlarni tashkil etib, ularning oldiga aniq vazifalarni qo'yib, ijrosini nazorat qilish maqsadga muvofiq. Chunki, o'tish davridagi bolani hayot bilan bog'lovchi ishlar va tadbirlar qancha ko'p bo'lsa o'z joniga qasd qilish ehtimoli shuncha kam bo'ladi. Bolalarda maxsus dastur oshkor qilmagan holda o'z joniga qasd qilish holatlariga qarshi tura olish kayfiyati va ruhiyatini shakllantirish zarur. Bunda asosiysi, ularda hayotiy muloqotni rivojlantirish, bir-birini tushunish, yangi ijtimoiy aloqalar va ko'nikmalarni rivojlantirish, stress holatlarini yengish qobiliyatini test yoki boshqa usullarda tekshirish hisoblanadi. Zamonaviy hayotda o'z joniga qasd qilish-noxush ijtimoiy holat bo'lib hisoblanadi.

Bizning madaniyatimiz va milliy odatlarimizda o'z joniga qasd qilish qaxramonlik yoki gunohni yuvuvchi qurbonlik sanalmasligini voyaga yetmaganlarga chuqur va har tomonlama tushuntirish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ch.R.Nasriddinov «Suitsid: muammo va yechimlar» o‘quv-uslubiy qo‘llanma, Sharq nashriyoti, Toshkent 2005 y.*
2. *Zarifboy Ibodullayevning “Asab va ruhiyat” kitobi, 4-nashr*
3. *N.F.Komilova Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi – T.: TDPU 2019.*
4. *Shneyder L.B – Deviantnoy povideniya detey I podroskov. M Akadempromekt. 2005g*
5. *L.M.Semenyuk Psixologicheskiy osobennosti agressivno povedeniya podroskov I usloviya ego korreksii – M.: rech 1998*